

CRNI GRUJA IDE U BEOGRAD: DEOSMANIZACIJA SRBIJE U TV-SITKOMU

Apstrakt: Ovaj rad usvaja pogled koji je drugačiji u odnosu na dominantne narative o imperijalnom nasleđu Osmanlija u Beogradu, kolektivnom sećanju i zaboravu – procesima koji su oblikovali modernu istoriju ovog grada. To je pogled na stvaranje nacionalne države na periferiji poznog Osmanskog carstva iz savremene perspektive studija medija i popularne kulture. Predmet analize je sitkom *Crni Gruja* i specifičan jezik predstavljanja i tumačenja srpske nacionalne istorije koji se koristi u ovoj seriji. Premda *Crni Gruja* deluje kao pokušaj kreativne intepretacije srpske nacionalne istorije u popularnom postsocijalističkom i, što je još važnije, postjugoslovenskom ključu, ukazujem na to da ova serija na, još uvek, nov i zanimljiv način tumači izgradnju nacije u poznoosmanskom periodu, poziciju Beograda u tom procesu i neke segmente urbane istorije Beograda, koje zvanična istorija često marginalizuje ili prećutkuje.

Ključne reči: Crni Gruja, sitkom, Beograd, Osmansko carstvo, urbana istorija, medijska kultura

Uvod

Ovo čitanje popularnog sitkoma¹ *Crni Gruja* pruža drugačiji pogled na kulturno nasleđe Osmanlija u Beogradu u odnosu na uobičajeni. Rad se bavi procesima oblikovanja istorijskog pamćenja i moderne istorije Beograda. Tekstovi popularne medijske kulture – iako su često u domaćem kontekstu na marginama interesovanja akademske zajednice – mogu da pruže dragocen uvid u to kako medijski poslenici i njihova publika interpretiraju procese koji strukturiraju istorijsko pamćenje. Kada su u pitanju kostimirani igrani žanrovi koji na manje-više realističan način rekonstruišu određenu istorijsku epohu, uvek se

---

* irenasentevska@gmail.com

1 Sitkom je akronim na engleskom od *situation comedy*, koji je preuzet kao termin u srpskom jeziku.

uspostavlja veza sa savremenošću, specifična vrsta dijaloga između istorijskih epoha. Stoga se tumačenju istorijskih procesa prilazi iz savremene perspektive. Prema britanskoj teoretičarki filma Pam Kuk (Pam Cook), protivrečna priroda kostimiranog filma u kome kostim i epoha u njemu najčešće bivaju predstavljene kao maskarada, približava ga predstavljanju „istorije kao izmišljotine”. Staviti istoriju „na svoje mesto” – na distancu – u stvari znači učiniti je, u frojdovskom smislu, *heimlich* ili „bezbednom” (Cook 1996, 70). Prema istoričaru filma Endru Higsonu (Andrew Higson): „Ova verzija nacionalne prošlosti ... istorije u kojoj je kritička perspektiva potisnuta dekoracijom i pokazivanjem, ‘opsesivnim gomilanjem umirujućih arhivskih detalja’, nije ni na koji način ograničena na kinematografiju: to je sama suština industrije nasleđa i njene komodifikacije, idealizacije i marketinga prošlosti” (Higson 1995, 46–47).²

Kostimirana komedija u tom smislu predstavlja krivo ogledalo pojava koje su karakteristične za određenu istorijsku epohu, a konvencije žanra otvaraju dodatne prostore za dijalog sa savremenošću. Fokus na realističku rekonstrukciju istorijske epohe se, u ovom slučaju, povlači pred insistiranjem na komičnim efektima likova i situacija. Ipak, žanr komedije upravo zbog slobode i ležernosti u rekonstrukciji istorije daje bolju sliku o tome na koji način ta istorija živi u sadašnjem vremenu i kako je percipira i interpretira masovna publika. Serija *Crni Gruja* je dragocen primer ovakve interpretacije istorije u domaćem kontekstu, posebno u svetlu činjenice da se domaće medijske kuće srazmerno retko upuštaju u igrane televizijske projekte s istorijskom tematikom, delom iz ekonomskih razloga tj. zbog toga što kostimirane produkcije po pravilu zahtevaju veliki budžet. A kako pokazuju iskustva s drugim serijama, recimo, *Nemanjićima* (Šentevska 2018), u Srbiji se s istorijom nije šaliti, što *Crnog Gruju*, kao kostimirani sitkom, čini još jedinstvenijom pojavom u novijoj medijskoj istoriji Srbije. Serija *Crni Gruja*, uz njene *spin-off* projekte – film *Crni Gruja i kamen mudrosti*, film i TV serija *Drug Crni u NOB-u* – predstavlja pokušaj pisanja „alternativne” nacionalne istorije. Međutim, kada je u pitanju savremena interpretacija osmanskog perioda u Beogradu i Srbiji, dinamika i struktura serije *Crni Gruja* (1. i 2. sezona) omogućava nam da, iz epizode u epizodu, pratimo proces deosmanizacije Srbije: pripreme i tok Prvog srpskog ustanka (1804–1813), postepenu dezintegraciju osmanskog upravnog aparata i, tek nagoveštene, demografske promene, tj. progon muslimanskog stanovništva iz Srbije. Srbija koju predvodi Karađorđe (igra ga Nikola Kojo) u seriji *Crni Gruja* na samom je početku formiranja nacionalne države po evropskim uzorima, te je u kontinuitetu prisutna refleksija o poziciji Srbije i Osmanskog carstva u širem geopolitičkom kontekstu Evrope, ne isključujući ni globalni.

Serija *Crni Gruja* nastala je u produkciji RTV BK Telekom i BS Group, prema scenariju Aleksandra Lazića. U prvoj sezoni (2003) emitovano je 11 epi-

2 Više o ulozi savremenih medija u konstruisanju nacionalnog identiteta u Higson 2005; Hjort, MacKenzie 2000; Morley, Robins 1995; Schlesinger 1991.

zoda³ koje je režirao Igor Stoimenov. U drugoj sezoni (oktobar 2004. – januar 2005) emitovano je 15 epizoda⁴ u režiji Milorada Milinkovića. Premijerno emitovanje serije se, sasvim adekvatno, podudarilo s jubilejem Dvesto godina moderne srpske države, koji se na različite načine proslavljao širom zemlje (*Pregled događanja* 2004).⁵ *Crni Gruja* je zamišljen kao srpska verzija popularnog BBC-jevog sitkoma *Blackadder* (*Crna guja*)⁶, u kome je jednu od životnih uloga ostvario britanski komičar ser Rouan Atkinson (Rowan Atkinson). U skladu s logikom istorijskog narativa u *Crnoj guji* naslovni lik putuje kroz različite istorijske epohe, jer ga vidimo u različitim kostimima kao predstavnika duge i slavne britanske plemićke loze. Kao takav, Edmund „Crna guja”, vojvoda od Edinburga i nevoljeni sin engleskog kralja, i njegovi potomci u nastavcima serije, uvek su akteri značajnih istorijskih događaja i epoha, npr. kraja Ratova ruža, vladavine Elizabete I ili Prvog svetskog rata. Njihova srodnička povezanost s vladarskom porodicom istovremeno ih čini i bliskima centru moći (Lewis 2007; Badsey 2001; Sheffield 1996). U slučaju Edmunda – Crne guje ovo stvara kompleks inferiornosti u odnosu na njegovog oca, fiktivnog engleskog kralja Ričarda IV, koji motiviše veći deo njegovih postupaka u prvoj sezoni serije, koja se odvija u Engleskoj u XV veku.

U istorijskim okolnostima poznoosmanske Srbije, Crni Gruja je daleko od plemićke titule zapadnoevropskog tipa, ali je u srodstvu s Voždom (koji mu je *tetak*). Ovo ga često stavlja u samo središte prelomnih događaja u Prvom srpskom ustanku, ali i dovodi u inferioran odnos prema predvodničkoj figuri srpskog prvaka prenaplašene muževnosti i vladarskih ambicija.⁷ U skladu s porodičnom tradicijom Crni Gruja je preduzetni trgovac s razvijenom međunarodnom mrežom poslovnih partnera, koja obuhvata podanike Osmanskog carstva (Turke, Bugare, Albance) i Habzburške monarhije (Nemce, Mađare, i posebno slovenačkog trgovca Zmaga). Po potrebi putuje u Crnu Goru ili Dubrovnik i susreće ruske i nemačke diplomate. U 9. epizodi 2. sezone (S2E9) susreće i jednog, doduše lažnog, engleskog plemića. Njegov glavni izvor prihoda su veliki kontigenti prasića, koje preko Dunava izvozi u habzburške zemlje, u pratnji svojih vernih družbenika Boleta i Čede Velje, koji su zasnovani na likovima Boldrika (Baldrick) i Lorda Persija (Lord Percy) iz serije *Crna guja*.

3 E1 – Kolac; E2 – Ajduci; E3 – Predskazanje; E4 – Dupla ljuta; E5 – Svadba; E6 – Nameti; E7 – Džebana; E8 – Korupcija; E9 – Seča; E10 – Ustanak I, E11 – Ustanak II.

4 E1 – Od trača do istine; E2 – Demokratija ili diktatura I; E3 – Demokratija ili diktatura II; E4 – Sit ili glad; E5 – Paša ili subaša; E6 – Pregovor ili dogovor; E7 – Ljubav ili preljuba; E8 – Voće ili povrće; E9 – Rub ili porub; E10 – Duplo ili golo, E11 – Vladanje ili...; E12 – Rusi ili Prusi; E13 – Kraj ili početak; E14 – Pre ili posle; E15 – Šala ili neslano.

5 Za pregled istoriografije koja se odnosi na izgradnju moderne srpske države, videti: Györe 2006.

6 Serijal od četiri pseudoistorijska sitkoma emitovana od 1983. do 1989, u produkciji BBC-ja. Prvu seriju (*The Black Adder*) od 6 epizoda kreirali su Ričard Kertis (Richard Curtis) i Rouan Atkinson, a zatim se u rad na seriji uključio i pisac Ben Elton. U četiri sezone emitovane su ukupno 24 epizode, uz tri dodatne epizode i brojne inkarnacije serije u drugim medijima.

7 Istorijski Karadorđe nije tema ove studije, pa stoga neću navoditi nepreglednu literaturu o Prvom srpskom ustanku i njegovom voždu.

Analogija s Edmundom, vojvodom od Edinburga, koji je u svojim mnogobrojnim inkarnacijama dospao na radio, u pozorište, naučnofantastične i dokumentarne filmove, dovela je Crnog Gruju, tačnije njegovog manje slavnog potomka, u središte ilegalnih aktivnosti u borbi protiv okupatora u Drugom svetskom ratu (*Drug Crni u NOB-u*), u kojima je ulogu oslobodioca nacije – tačnije, višenacionalne zajednice – preuzeo Josip Broz Tito. Potomak preduzetne loze srpskih trgovaca tako dospeva u središte još jedne narodno-oslobodilačke borbe, ali u skladu sa svojim opštim karakternim crtama – koje čine, pre svega, pohlepu, prevrtljivost i dvoličnost – on nediskriminativno kolaborira s partizanima, četnicima, ustašama iz obližnje NDH i nemačkim okupatorima. No, vratimo se u epohu koja je predmet ove analize. U prvoj sezoni pratimo razvoj događaja u poslovnom okruženju Crnog Gruje i njegovog tetka, koji su prethodili odluci da se krene u oružanu borbu protiv Osmanlija. U drugoj sezoni pratimo razvoj događaja u istom okruženju, ali „na fonu” vojnih uspeha ustanika, izгона dahija iz Beogradske tvrđave i demografskih promena do kojih je ustanak doveo.

„Bedno tržište našeg napaćenog pašaluka”

Gruja: *Čim je dolazio Zmago, to je dobro. To znači da mu je ponestalo naših izvoznih artikala. A to znači šta, Bole?*

Bole: *Znači da će opet da koljemo Turke!*

Gruja: *Ne, budalo! Od kad su Turci naš izvozni artikal? Osmanlije smo, naša-
lost, uvezli ni krivi ni dužni.* (S1E1)

Gruja: *Kud svi Turci, tu i mali Grujo... Mujo...* (S1E9)

Grujine makijavelističke karakterne osobine čine pohlepu, dvoličnost, licemerje, tvrdičluk, agresivnost, krvožednost, kukavičluk, i tome slično. Ne bez razloga i izvesnog divljenja zloglasni Aga Aganlija naziva ga *šejtanom*. Njegov trgovački portfolio⁸ obuhvata oružje, municiju (*džebana*), kočeve *made in Slovenia*,⁹ sitnu i krupnu stoku, duvan, nargile, opijum, vodu umesto šljivovice, šalvare modernog kroja, banane, četen alvu, tursku kafu, svinjsku mast (za nemuslimane), mađarski sir, magični napitak proročice Druzile s afrodisijačkim

8 Grujine trgovačke aktivnosti, verovatno bez znanja autora serije, reflektuju jednu specifičnu istorijsku situaciju. Bratislavski mir (1805) sklopljen između Habzburške monarhije i Francuske, doneo je veliku promenu u habzburškoj trgovini s Bliskim Istokom. Pošto je Napoleon osvojio od Habzburške monarhije teritorije duž jadranske obale, veći deo trgovine s Levantom preusmeren je balkanskim kopnenim putevima preko Beograda i Niša u Solun. Istovremeno su se i naglo uvećale habzburške trgovačke aktivnosti na Dunavu. U novonastaloj situaciji Beogradski pašaluk, tj. Smederevski sandžak, sa svim svojim problemima, našao se u poziciji glavne arterije kroz koju je austrijska roba transportovana na bliskoistočne tržnice, te je postao važan trgovački partner Habzburške monarhije (Owen 2002, 83–99). Videti takođe: Radosavljević 2010.

9 Crni Gruja (Agi Aganliji): *S obzirom na razvoj situacije trebaće vam dosta.* (S1E11)

svojstvima i mnoge druge proizvode s regionalnog tržišta, i iz Kine.¹⁰ Ovdje spada i poslovna kombinacija s albanskim krijumčarem droge Srboljubom Krasnićijem (S1E7) (takođe u liku glumca Sergeja Trifunovića).¹¹ Gruja sam sebe svrstava među *poštene trudbenike što svoje pare pošteno zarađuju trgujući sa Švabama, Madžarima, Turcima, Ugrima, Slovincima*. (S1E2) Grujina poslovna politika često ga dovodi u bezizlazne situacije tj. poslovne „ćorsokake”. Već u trećoj epizodi Gruja se preslišava u Boletovom društvu:

Gruja: *Kuda ja mogu da pobeđnem, Bole? Na Kosovo i u Bosnu ne mogu... U Bugarskoj me čeka ona mrcina Praznovuglov. Oće da mi otfikari sve četiri jer sam mu prodao vodu umesto šljivovice. Jedino ... jedino kod Madžara.*

Bole: *Mada u Madžara velika je...*

Gruja: *Pomama na mene, znam. Od kad sam im prodao turu bolesnih prasića. Kakav divan poslovni potez to beše! Njima stoka krenula da crkava, i crkava, a ja liferujem bolesna krda sa slinavkom i šaplju. Bole, pa izvoz nam je skočio 150 odsto!*

U prvoj epizodi serije, uznemiren glasinama da Karađorđe podiže „kuku i motiku” protiv turske vlasti, Gruja uzrujano komentariše: *Mislim, to stvarno nije u redu. Treba, bre, lepo, da živimo, sarađujemo, ko normalni ljudi, komšije, prijatelji, a ne samo da se svađamo i da ratujemo. Uostalom, ta mržnja protiv Turaka nije dobra za biznis, razumeš?* Grujin pomirljiv stav i poslovna kolaboracija s Turcima uglavnom su nepopularni u narodu. Kao što ga Hajduk Stanoje obaveštava u drugoj epizodi serije, ljudi bi ga (tj. „narod”) odavno okačili o čengele „što šuruje s Turcima”. Drugim rečima (tačnije, Aganlijinim), svi znaju da je Gruja *vazda bio s Turcima na prs u dupe ... a i više od toga*. (S1E9)¹² Pred svojim tetkom i drugim antiosmanski nastrojenim elementima, Gruja, međutim, pokazuje sasvim drugačije lice i nastupa kao agresivni patriota koji želi da se sveti Turcima.¹³ *Ja, tetak, niti jedem niti spavam sve dok se Srbija ne oslobodi od Turaka*, saopštava Karađorđu¹⁴ u S2E6. Grujini poslovni poduhvati i učešće u ustaničkim aktivnostima hrane njegove snove o bogatstvu, uspehu i neograničenim mogućnostima trgovanja na Istoku i Zapadu, kojima na putu stoji samo njegov tetak u nastojanju da osvoji apsolutnu vlast i kontrolu nad skromnim ekonomskim resursima siromašne Srbije. Jedan od Grujinih *lukavih planova* obuhvata i viziju sopstvenog mesta u nomenklaturi nove države, nastale na temelju Karađorđevog ustanka:

10 Vojvoda Mladen: *Kinezi prodaju samo dimije za tursko tržište. Masovnu proizvodnju opanaka Kinez još nije osvojio*. Karađorđe: *Dobro, aj pusti sad te globalne priče*. (S2E6)

11 U prvoj sezoni serije Crnog Gruju igra Sergej Trifunović, a u drugoj Nenad Jezdić.

12 Gruja: *Merhaba, efendija*. Aga Aganlija: *Grujice, đe si, Grujice*. Gruja: *Selam alejkum*. Aga Aganlija: *Alejkum selam. Sjedi, bolan, sjedi. De zamezi. Uzmi kahve ... Može l se šta pomoći? Pricaj, Alaha ti*. (S1E2)

13 *Za sve ove godine što su me kinjili dok sam sarađivao sa njima*. (S2E5)

14 Gruja: *Pa, ja s njima nikad ništa ne bi dogovarao. Oni se meni gade, tetak, imamo mi porodično dostojanstvo. Samo mrtav Turčin je dobar Turčin*. Karađorđe: *Šovinisto!* Gruja: *Pa, dobro, to je, ovako, jedna parafraza*. (S2E5)

Tetka ću da ostavim za vožda, a ja ću da budem ministar trgovine, finansija, turizma i ministar kapitalnih investicija. A biću još i ambasador u Moskvi, Parizu, Londonu... Pa da putujem po celom svetu, sunce ti. (S2E6)

Grujino krvožedno lice upoznajemo kada ga aktivistkinja za ljudska prava Biserka¹⁵ optužuje da „napada nedužne Turke i seče im glave”.

Gruja: *Ko napada Turke?*

Biserka: *Ti! A da im prethodno nisi dao šansu da se brane pred kadijama... Maltretiraš manjinske grupe, kao što je recimo slučaj onog nesrećnog Hrvoja koga si natakao na neomašćen kolac.*

Gruja: *... ja nisam hteo Hrvoja da natakarim na kolac nego da ga okačim o čengele, ali je on zamolio da ga nabijem na kolac zato što je hteo da umre u slatkim mukama. (S1E4)*

Povrh toga, Biserka se žali na Grujin rečnik „besa, mržnje i netolerancije”, koji često koristi u svom dvoličnom odnosu prema Karađorđu: *Đordžije, ubiću te kad-tad. Osvetiću mu se ja jednog dana ... Sačekaću da zaspi, pa ću da mu oftikarim uvo. Ne! Obe ruke i glavu. Jednim potezom! Pa ću da pošaljem sultanu u Stambol, pa nek se on svađa s njom. (S1E6)*

Zahvaljujući svojim poslovnim vezama s predstavnicima osmanskih vlasti, Gruja i njegovi pomoćnici bivaju uvučeni u sitkom verziju istorijskog događaja poznatog pod imenom Seča knezova. U devetoj epizodi serije, povodom 101. rođendana starca Foče „od stotinu ljeta”, Turci su *rešili da pozovu sve viđenije Srbe koji su bili raspoloženi za saradnju tokom Fočina duga i plodonosna veka i da im daju neke nagrade*. Kao svog najodanijeg saradnika, Gruju su „zamolili” da sastavi spisak potencijalnih „dobitnika”. Gruja najpre odbija saradnju, ali brzo menja mišljenje kad sazna da će u ekspediciji koja dolazi da ga „zamoli” za tu uslugu biti *Aganlija lično i dva oveća Turčina i jedan standardni kolac*. U Grujinom domaćinstvu razvija se burna polemika, kada i Čeda Velja, odani Grujin pomoćnik, dospeva na listu „nagrađenih”.

Bole: *Mislim da je Gazda Čeda pravi primer saradnje dobre između nas i Turaka. El se sećate gazda kad su dahije sakupljale harač? Pa cela se Mala Krsna sjatila da blokira puteve do sela. I da se Gazda Čeda tu nije našao Turci nikad ne bi mogli da skupe harač, jer im je Gazda Čeda pokazao obilazni put. Jel tako? ... I zato ja mislim da bi Gazda Čeda kao istaknuti srpski knez i turski saradnik morao da bude na prvom mestu na toj listi nagrađenih.*

Čeda Velja: *Neću ja da budem na petom mestu, gazda, ja hoću da budem na prvom, jer ja sam bolje i više saradivao sa Turcima od Gazda Đoke (Karađorđe) ...*

Gruja: *E, ne može. Ostaješ na petom. Evo ti ga na!*

Čeda Velja: *Neeee! (S1E9)*

Ambivalentna seksualnost Čede Velje u skladu je s njegovom političkom nekonzistentnošću. U četvrtoj i devetoj epizodi serije on svoj antiturski stav i vatreni patriotizam iskazuje referencama na Kosovsku bitku, npr.

15 Ovaj lik parodira Sonju Biserko, koja je osnivačica i predsednica Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji.

Čeda Velja: *Pamte oni [Turci] Srbe još od Kosova, pa neće smeti ponovo da ih napadnu da im se ne ponovi ona tarapana od onomad.*

Gruja: *E, ako se ponovi tarapana s Kosova, najebali su ga Turci, stvarno. Ima da ih naređaju na kolac ko luk na čačkalice.* (S1E9)

„Prema alternativnim istorijskim izvorima” korišćenim u seriji *Crni Gruja*, slučajni uzrok za izbijanje Prvog srpskog ustanka bio je strah od odmazde, jer je „konfuzni” Čeda Velja u nastupu patriotskog zanosa digao u vazduh Turcima dvogodišnje zalihe kafe dok su je *terali* dereglijama na Drini. *A znaš kakvi su kad im nestane duvana i kafe*, kaže hajduk Stanoje Karađorđu u desetoj epizodi serije. Počinilac ovog nerazumnog čina potom je kažnjen odsecanjem jezika.

Čeda Velja: *Ja sam to s najboljom namerom, gazda, ja sam to zbog biznisa. Ja ... da njima nestane a onda mi da im... Pa vi ste me tako učili, gazda, još onomad kad smo krali prasiće po Srbiji.*

Gruja: *De kafu, pa jesi ti normalan, de kafu?* (S1E10)

Bole: *Al ga je gazda Čeda zadimio, svaka mu čast! Gazda, šta ćemo sad da radimo?*

Gruja: *Ništa. Počeo rat s Turcima.* (S1E11)

Radikalna deosmanizacija

Karađorđe: *Sikter, Turci...* (S1E7)

Gruja: *Talas slobode se širi Jevropom. A ti si zaboravio gde živiš.*

Čeda Velja: *U pravu ste, Gazda. Bole, nismo mi deo neke ušljive Jevrope. Mi smo deo veličanstvene Imperije Otomanskog carstva koje se proteže na četir kontinenta i...*

Gruja: *Čedo, ne seri.* (S1E4)

U prethodnom radu (Šentevska 2017) koji se fokusira na predstavu Osmanlija i osmanske državne uprave u ovoj seriji, ukazala sam da je ambivalentan odnos između Srbije i Evrope jedna od središnjih tema *Crnog Gruje*. Prva epizoda serije počinje *Odom radosti* u izvođenju Grujinih prasića. Autori sitkoma usvajaju autoorijentalizujuću (Georgiev 2012) sliku Srbije kao zaostale provincije na granici Osmanskog carstva, koje je i samo na ivici kolapsa tj. rečima Crnog Gruje „u mnogo teškoj situaciji, materijalno i uopšte” (S1E2). U autoorijentalizujućoj perspektivi slika „imaginarnih Turaka” (Jezernik 2010) koji su kulturno inferiorni u odnosu na „prosvেćene Evropljane”, ali istovremeno egzotični i ispunjeni gotovo animalnom životnom energijom, projektuje se na pripadnike sopstvene nacije, u ovom slučaju Srbe kao podanike Osmanskog carstva. Tako reprodukcija orijentalizma o kojoj govori Milica Bakić-Hayden (1998) dobija drugačiji predznak. Umesto da se kulturna inferiornost projektuje linearno, dalje na Istok, na one koji su (još) dalje od imaginarnog centra evropske prosvеćenosti, autoorijentalizam podrazumeva (kon)centričnu pro-

jekciju u kojoj je mitski Orijent – mesto maksimalne udaljenosti od evropske civilizacije – u „nama”. Srbi su, dakle, predstavljeni, zbog svog podaništva i inferiornog statusa u Osmanskom carstvu, kao baštinici svega neevropskog i orijentalnog što se inače pripisuje *Turcima*, a njihova (samoproglášena) inferiornost je dvostruka – i u odnosu na Zapad i u odnosu na Istok. U ovoj ironičnoj perspektivi Osmansko carstvo je *jedna dobro organizovana Imperija ... jer kako bi opstali tolike godine kod nas* (S1E9). Sa stanovišta turskog zapovednika Bećir Age, kojeg Porta povremeno šalje da se po potrebi obračunava s nedisciplinovanim dahijama (i kome često „pada šećer”), Srbija je zemlja inferiorne kuhinje u koju se dolazi na službu samo po kazni.

Ti misliš da ja volim da sjedim u ovoj nedodiji. Ratluk vam je nikakav, o baklavama pojma nemate, šljivovicu ne pijem, samo konjak. Zeljanice nema, samo gibanice. (S2E6)

Bećir Age i lokalna turska administracija – zloglasne četiri dahije: Aga Aganlija, Kućuk-Alija, Mula Jusuf i Mehmed-aga Fočić – manje ili više ubedljivo govore bosanskim akcentom i vladaju sarajevskim vernakularom. U seriji su mahom prikazani kao agresivni, arogantni, pohlepni, dvolični, korumpirani, lenji, osvetoljubivi i poročni, po čemu se mnogo ne razlikuju od svojih srpskih antagonista. Njihova neslaganja oko strateških pitanja u vezi sa sopstvenom bezbednošću u beogradskoj tvrđavi često se razrešavaju tako što, rečima Age Aganlije, „prorade jatagani”. (S2E4)

Dahije su takođe sklone zanemarivanju svojih administrativnih dužnosti. Tako, na primer, u jedanaestoj epizodi, Aganlija saopštava Crnom Gruji: *Slušaj, bolan, nisam ja došao u ovu vukojebinu da ispitujem ko je kriv, a ko nije ... Ja ću vas sve na kolac nabit, pa se vi gore dogovorite sami između sebe ko je kriv*. Prva epizoda serije *Crni Gruja* ima naslov *Kolac*. U skladu sa autoorijentalističkom vizijom njenih autora, kolac postaje česta metafora ne tako suptilnog razrešavanja konflikata između likova. Orientalistička fascinacija ovom praksom koja se pripisuje Osmanlijama – često i s ciljem da se njihova imperijalna vlast diskredituje kao varvarska u vremenima promena političkih stavova prema Osmanskom carstvu¹⁶ – izvesno prethodi vremenima kada su Vilijam Gledston (Gladstone 1876), ser Artur Evans (Evans 1877) ili britanske sufražetkinje Mis Irbi i Džordžina Mjur Makenzi (Mackenzie and Irby 1877) opisivale slučajeve nabijanja na kolac u našem regionu. *Crni Gruja* izvesno reflektuje kontinuitet ove fascinacije transponovane iz putopisa i književnih dela u dnevnu štampu i, u današnje vreme, u savremene medijske forme. Nabijanje na kolac u ovom

16 O uticajima imaginarijuma „nabijanja na kolac” na međunarodne odnose npr. tokom Velike istočne krize (1875–1978) videti: Radušić 2015. Ovaj primer iz Bosne pokazuje da su izveštaji britanskih diplomata koji svedoče o dobrim odnosima između hrišćana i muslimana u periodu ove međunarodne krize teško dospeli u javnost, za razliku od putopisa, novinskih članaka i pamfleta u kojima se ističu varvarske administrativne metode Osmanlija. Među njima opisi nabijanja na kolac zauzimaju „počasno” mesto u pripremi britanske javnosti za potiskivanje Osmanskog carstva, „bolesnika Evrope”, s evropskog kontineta. O uticaju Prvog srpskog ustanka na Istočno pitanje videti Meriage 1978.

ili onom obliku, pominje se u svakoj epizodi serije (osim S1E8). U epizodama S1E4, S1E10 i S2E11 kolac se pominje (ili pokazuje) 8 puta.

Kolac se koristi u domaćinstvu (*očas posla na kolac, pa na ražnjić*, S1E6) ili kao hladno oružje (Karađorđe: *Da mi je znati oko koga se Eržebet i Stamera svadaju, pa da ga na miru oderem i na suv kolac nataknem*, S1E7). Kolac može biti *deblji ... ali zato pažljivo obrađen* (S2E11)¹⁷ ili, u gorem slučaju, može biti *grub, neomašćen i rapav* (S2E7). Kolac može služiti i kao aksesuar kostima za maskembal. U epizodi S2E10 Gruja ironično sugerije: *Čedomire, ja mislim da je najbolje da se ti lepo natakneš na kolac i da tako predstavljáš žrtvu turskog zuluma nad Srbima, mislim, bio bi ti to dobar marketinški potez*.¹⁸ Vijoriti se može (rečima Bećir Age) *ne s jednog nego s četiri koca*. (S2E6) Nabijati se može više osoba *na jedan jedini kolac. Samo malo duži*. (S2E2) Kolac može biti i *radno mesto*.¹⁹ Glagol koji ilustruje alternativnu primenu koca je *naražnjiti* (S2E9). Jedan primer slikovitih izraza koji se koriste u seriji, a referiraju na kolac je *pred bankrotstvo i do pred koca* (S2E12). Tu su i modifikovane narodne poslovice, na primer: *Bolje na kraj srca nego na kraj koca* (S2E11), kletve: *Dabogda se... na kolac zaglavio* (S2E13) ili pretnje: *Ima da ti malo kocem pročačkam krajnike* (S2E13). Masovno proizvedeni kočevi su, samim tim, važan element regionalne privrede i potencijalno unosan izvozni proizvod. Ovde prednjači razvijena slovenačka drvna industrija, čiji su kolci, rečima neizbežnog Zmaga, *made in Dežela ... tri točka pet in štirideset puta boljši* od domaćih. (S1E1)

Osim nabijanja na kolac kao administrativne mere koja se primenjuje i u verskoj konverziji,²⁰ metode upravljanja Srbijom i njenim stanovništvom obuhvataju „masovno istrebljivanje”,²¹ „zatiranje kuća”²² i druge oblike pritiska na stanovništvo – *raju*,²³ koji se jednim imenom nazivaju *zulumima*. Među rasprostranjenim metodama strahovlade su vešanje o čengele, dranje na živo, čerečenje, dekapitacija – i to *na sred Terazija*, upadanje u kuću,²⁴ i tome slično. Poseban značaj u ovom sistemu represije ima sistem oporezivanja, u čijoj pri-

17 Karađorđe: *Stanoje, davaj kočeve!* Hajduk Stanoje: *Vidi, Grujo, ovaj levi je deblji, da, ali zato pažljivo obrađen. Nije ni ovaj desni loš, nego ide malo u šreh, bojim se da ne zakači slezinu.*

18 Čeda Velja ne može da se odluči šta da obuče za maskembal povodom 64. pobeđe protiv Turaka. Na kraju je odabrao da se pruruši kao *čuvena trbušna plesačica Fatima od Bitolja*.

19 Gruja (proročici Druziji): *Kolac će ti biti radno mesto, kad te ja budem dovatio*. (S1E3)

20 Karađorđe (Jakovu): *Ima Turci sve da nas natakare ... Možda i veru promeniš*. (S2E2)

21 Gruja: *Bole, jel se ti sečaš kad su nas zadnji put Turci masovno istrebljivali?* Bole: *Sećam se, gazda. Onomad kad je beogradski mali pijac poplavila Sava*. Gruja: *Tačno tako. A što su nas istrebljivali, Bole?* Bole: *Zato što je Srba Kabadajić greškom u vazduh digo deregliju s tovarom najnovijeh modela šalvara što je Aganlija naručio*. Gruja: *Ej, Srbine! Ej, šalvara! A znaš šta će za kafu da nam urade! Ima, bre, sve da nas zatru!* (S1E10)

22 Gruja: *Pošto su ludi Turci ... opet digli namete, u okolini je zatrto čini mi se devet kuća*. Bole (ispravljajući): *Sedam*. (S1E2)

23 Karađorđe: *Ona četir turska đilkoša stegla raju sa svih strana. A raja to više ne može da trpi. I zato ja cenim da će ovde uskoro da bude velikog belaja*. (S1E3)

24 Turski buljubaša (prurušeni Bole): *Aganlija zna šta se dešava i sprema se da vam* (Karađorđu) *dođe na stan s ekipom. A kad vam dođe u kuću svašta će vam po kući napraviti, bolan... Ba... Kontaš?* (S1E7)

meni dahije pokazuju poseban entuzijazam, povremenim inovacijama kao što je npr. „8 groša harača po svakoj spaljenoj veštici” (S1E6) Ovakve administrativne mere nailaze na radikalnan otpor stanovništva:

Bole: *Onomad kad su uveli namete na zabijanje na kolac seljaci im posekoše sve haračlije.*

Gruja: *Eto, vidiš!*

Bole: *Izvukli se samo Sima Slina i, ovaj, Joca Slepac. Ovi ostali il plutaju niz Moravu il sakati prose po seoskim vašarima.*

Kao što ilustruje ovaj dijalog, u redovima poreskih službenika (haračlije) značajno učešće imaju tzv. *poturice*, tj. lokalni Srbi koji u ovu nezahvalnu državnu službu stupaju privučeni povlasticama kao što su „redovna plata” i „redovni radni staž”. U šestoj epizodi serije koja je u celosti posvećena fiskalnom sistemu Osmanskog carstva Crni Gruja kritikuje ovakav vid kolaboracije s vlastima pitajući se *kako njima nije jasno da oni više ne mogu da skupe skupljače harača, a kamoli sam harač*. Međutim, njega – kao privatnog preduzetnika – čeka neprijatno iznenađenje kada Boles privučen povlasticama državne službe stupi u haračlije, dok Čeda Velja priznaje da „ozbiljno razmišlja” o tome da mu se pridruži.

Sledeća epizoda bavi se problemom korupcije u osmanskoj administraciji. Na vesti da je *madžarski deo Monarhije pred istrebljenjem*, tj. na ivici gladi zbog opake stočne bolesti, dahije su podigle cenu *mita i korupcije ... To znači da moram da im plaćam 123 posto više, ako oću da teram prasiće na drugu stranu*, kalkuliše Crni Gruja. Međutim, dahije i ove mere sprovode arbitrarno i nekonzistentno, od slučaja do slučaja. *Aganlija je poskupeo najviše, a ovaj Metuzalem Fočo, ovaj jad beda, staro, siroto, je poskupeo samo 75 posto od stare cene*, izveštava agilni Čeda Velja.

Kada su u pitanju vojni sukobi Turci imaju jasno definisane strateške ciljeve.²⁵ Nešto uvida u logistiku turskih vojnih operacija u Srbiji stekli smo u S2E8 kada Gruja opisuje svoj susret s turskim ekonomom Zulfikar Mehmed Pašom na kojeg je „naleteo” kada se „taktički povlačio s bojnog polja”.

Gruja: *Počeo da se žali. Kaže, nisam računao da će toľko Turaka da mi bude kod Niša.*

Čeda Velja: *Pa, šta će čovek, iznenadili ga, bogati.*

Gruja: *Kuka, zapomaže, kaže, nemam čime da ih ranim. A međ Turcima već počela glad, kaže, zato sad hoće njemu glavu da skinu sa ramena. A, što je najgore, ovi njegovi dobavljači s Juga šalju mu samo buđavu prasetinu, užegle čvarke, švarglu i kavurmu. Šta će ljudi da rade, ne mogu to da jedu ... Joj, majko, kad sam mu spomenu patlidžan i salatu. Joj, kad je počeo da me ljubi, neće živog da me pusti, jedva sam živ preteko.*

25 Vojvoda Mladen: *Kud baš sade kad je onaj turski dušmanin krenuo da se okuplja u nameri da nas satire.* (S2E12)

Od četvorice dahija, najbolje smo upoznali Agu Aganliju, koji se jedini među njima pojavljuje u prvoj sezoni serije. Aga Aganlija je prgav i agresivan i ne mari mnogo za uljudne manire i pristojno izražavanje: *Đe je? Jebem li mu sunce kaursko, da mu jebem.* (S1E9) Svoje administrativne dužnosti obavlja revnosno samo kada je u afektu:

Slušajte me pažljivo. Porucite onom vašem knezu da Aganlija ima još snage. Za četiri dana sam ofikario sedamdeset srpskih glava, i, Alaha mi, ovo će mi biti sedamdeset prva. Doakat ću ja njemu kad-tad. Oću. (S1E9)

Aga Aganlija je „matori perverznjak” (S1E5) koji voli žensko, voli da pojede, voli da popije (S1E6), pije slatku kafu,²⁶ i voli da teroriše svoje okruženje. Karađorđe i Aga Aganlija imaju mnogo toga zajedničkog, a pre svega ljubavnice (Smiljku, Stamenu i Eržebet), koje razmenjuju u skladu s trenutnim potrebama. Karađorđe je Agi za Smiljku obećao dve hanume (Eržebet i Stamenu) koje treba da se pojave kod njega u čadoru. (S1E5) Iako je njegova miljenica Smiljka završila u Karađorđevom haremu, u drugoj sezoni se s nostalgijom priseća Aganlije: *Aga, jesi bio dušman, al si bio muško.* (S2E8) To ne iznenađuje s obzirom da je Aga zbog gubitka omiljene konkubine posekao *četiri janjičara samo da se malo smiri.* (S1E5) Doduše, na poziv da bude stari svat na (neuspešnom) venčanju Smiljke i Boleta, Aga velikodušno odgovara:

Pa, đe ću ja prihvatit, bolan, da budem stari svat kad je on druge vjere. Znaš ti šta b' meni napravili? Ti stvarno nis normalan. S druge strane, treba ga sunetit. Đe ću Smiljki to napravit da prvo bračno veče se pojavi ovaj bez po čune ... Al ja ću se izvrunut za muziku. (S1E5)

Prevrtljivi Aganlija rekordnom brzinom menja raspoloženje i prema Crnom Gruji.²⁷ Među njima se razvija ambivalentan odnos podaništva, nadređenosti i uzajamne mržnje. Gruja mu se obraća sa *presvetli Aganlija, o efendijama, o svemoćni sultanu, o najveći među najvećima* (S1E11), ali Grujina slatkorečivost ipak ga ne spasava (bukvalnog) kuvanja u aginom loncu.

Aga Aganlija: Jel vruće, Grujo? ... U mojoj kući se vazda nešto kuhalo. Pošto sad nema kahve, onda ste dobri i vi Kauri. Biće neki paprikaš. (S1E11)

U oštroj konkurenciji među četvoricom dahija, Kučuk Alija ipak ima reputaciju najagresivnijeg i najkrvožednijeg tiranina, koji se uvek lako hvata za jatagan. Kako svedoči slovenački trgovac Zmago ova reputacija širi se i habzburškim zemljama, *ker se po Monarhijo proširila ta priča kako je vse više Srbov brez udov... Zato je Zmago seboj prinesel tisti uzorak iz naše tovarne ortopedskih pomagala, model Wolk Karadžić,*²⁸ *specijalno za srpsko tržišće ... To je štaka, ni penkala.* (S1E6) Zmago je uspeo da preživi neprijatno poslovno iskustvo s Kučuk Alijom.

26 Čeda Velja: *Može kafica? Aga Aganlija: Slada, jel?... Dobra je, dobra je.* (S1E9)

27 Aga Aganlija: *Slušaj, Grujo, ja Crnom Đorđu ništa ne vjerujem. Mislim, ne vjerujem ni tebi, al ajde.* (S1E5)

28 Lik Crnog Džića koji parodira reformatora srpskog jezika, Vuka Karadžića, pojavljuje se u S1E8. On bezuspešno uči Karađorđa da piše i zato mora da trpi napade njegovog besa.

Zmago: *Pravzaprav, Turci jesu vzeli vse ... Nažalost nisam mogao odbit njihovo ponudbo.*

Gruja: *Koja je glasila?*

Zmago (imitira Kučuk-Aliju): *Prodaj mi ceo tovar da ti ne bi odseko tu ludu glavu i natak je na sahat-kulu.*

Gruja: *Stari dobri, vazda prepošteni Alija.*

Zmago: Ja, Kaučuk.

Gruja: Kučuk.

Zmago: *Mračni.* (S1E6)²⁹

Kao najagresivniji među dahijama, Kučuk Alija i Aga Aganlija često dolaze i u međusobne sukobe. U oblaku dima od nargila u beogradskoj tvrđavi obračunavaju se verbalno,³⁰ a kod srpskog sela Ostružnice i oružano, što Crni Gruja komentariše sledećim rečima: *Kad već tetak nije imao snage da digne bunu protiv Turaka, Turci su rešili jadni sami da se istrebe među sobom. Eno ih... poklaše se kod Ostružnice.* (S1E8)

Dahije se kolektivno, uz izdašnu upotrebu turcizama, nazivaju *četir turska ugursuza* (S1E3, S2E4, S2E5); *kabadahije* (S1E6, S1E10); *četiri turska idiota* (S1E6); *četiri dahije – pustahije* (S1E7); *kučke osmanlijske* (S1E8); *četiri turske seronje* (S1E9); *dahije-zulumčari* (S2E1); *četir turska kurajbera* (S1E10) ili *ona četiri dajguza* (S1E9).³¹ Sami sebe nazivaju „bilmezima” i „muftarama” (S2E4), „nevjericima”, „idiotima”, „ćuskijama” (S2E5) i tome slično, a kada su dobre volje, onda su „jarani” (S2E4). Skloni su sporosti, odnosno „javašluku”.³²

Što se drugih Osmanlija tiče, o Bećir Agi se govori kao „starkelji” i „matoroj krlji” koja *obožava poklončiće i darove* (S2E6).³³ Gruja mu se obraća kao „najhrabrijem i najmoćnijem svemoćnom izaslaniku Alaha”, a Zmago s *Tovariš Aga*.³⁴ (S2E6) (Alija) Gušanac, koji se ne pojavljuje lično, jeste „belosvetska lopurda”, „secikesa” i (rečima Bećir Age) „smrdljivi krdžalija” (S2E6). Međutim, u jednom od tipičnih preokreta za ovu seriju dva protivnika se udružuju i spremaju protiv Gruje „suptilnu zaveru” (S2E6). Turske paše Hakan i Šukur – o

29 Zahvaljujući razvijenoj slovenačkoj drvnoj industriji i preduzetnom Zmago, srpskom tržištu nude se *ortopedski nadomestki za očesa, ušesa in nosesa* u veličinama L, XL, XXXXL, a i Čeda Velja dobija novi jezik pošto je nakon incidenta sa zalihama kafe za beogradsku tvrđavu ostao bez istog. Karađorđe ga je kaznio zbog toga što je pokrenuo ustanak pre planiranog roka.

30 Aganlija: *Jebala ga seča knezova, samo daj-daj-daj sijeci-sijeci-sijeci.* (S2E4)

31 Karađorđe: *Ti znaš, Grujo, da je panika jedan od najvećih neprijatelja u Srba, pored promaje. Mada, ako ostanemo još koju godinu pod Turcima, bojim se da će se i ovi dajguzi razmnožiti. Malo, malo pa čujem da su seljaci počeli sami sebi da šiju gunjeve i kožuhe.* (S1E1) Kasnije, međutim, saznajemo da su među hajducima veoma rasprostranjene homoseksualne sklonosti, a *dajguza* ima i među srpskim civilima.

32 Zmago: *Tovariši dahije, kasnite.* Mehmed-aga Fočić: *Matere ti, Slovenac, ne šilji mi.* (S2E5)

33 Bećir Aga: *Ništa ne može da me obraduje kao lijepi poklončići. I dobre baklave. Kad mi padne sećer.* (S2E6)

34 Zmago: *Tovariš Aga... Tovariš Gušanac... Bećir Aga: Ja sad počinjem da pakiram... Zmago: Putuj Ago i ne brini za blago.* (S2E6)

kojima pripoveda Čeda Velja – opisuju se kao *onaj mali brkati* i *onaj debeli što priča ko svinja*. U temperamentnoj raspravi ko je prvi u Čedinoj kući pronašao „baba Pelagijine toke”, Čedinim rečima, oni (jataganima) *prosuše jedan drugom drob*. (S1E8) Turci su, kolektivno, „dušmani” (S1E10); „kesedžije i secikese” (S2E11) i s njima „nema zajebancije”. (S2E11) Zmago smatra da su *izrjedno radi kavgi* (S1E11), a prema Grujinoj oceni, oni su *prek narod... i ne vole baš da budu prevareni*. (S1E9) Povrh toga su i sujeverni.³⁵ Kao pripadnici muslimanske veroispovesti „obrezani su”³⁶ i ne jedu svinjetinu,³⁷ pa *kandišu na ovčiji loj* (S1E8). Dok se ovakvi stereotipi mogu smatrati tradicionalnim, serija operiše i sa savremenim stereotipnim predstavama o Turskoj. Na vest da su Karađorđevi protivnici Petar i Milenko „zbrisali” u Vlašku, Gruja komentariše: *E, pa, čudi me da nisu otišli u Tursku. Mislim, mnogo je lepše more i bolja su letovališta tamo, jel da?* (S2E11)

Što se tiče njihovih podanika među srpskom populacijom ne može se reći da je slika bitno drugačija. Srbi su neposlušan narod. Karađorđevim rečima: *Kad smo mi Srbi slušali Turke uopšte?* (S2E11) Predstavnici osmanlijske vlasti svakako nemaju visoko mišljenje o njima. Rečima Age Aganlije: *Ajde, Grujo, sjedi da trgujemo, da ne prorade jatagani. Alaha mi, dobar si ti Srbini, koliko to Srbini uopšte može bit*. (S2E4) I predstavnici međunarodne zajednice (npr. ruski diplomata Srebroljubov, pun sažaljenja) vide ih kao *srpske golje... katore Turska imperija uže imjet namjeru ponabijati na koljci*. (S2E12) Ova slika prevashodno se odnosi na seljačku populaciju. Deo te populacije koji se okuplja u Milevinoj kafani Gruja naziva „crnim Kaurinima” (S1E6), među kojima vlada karakteristična srpska nesloga.

Gruja: *Nego, kaži ti meni Čedo šta ima po selima novo.*

Čeda Velja: *A, izgleda da su se pre neki dan seljaci u Donjoj Vrljici izboli noževima. Bila velika tuča. ... I onda udri svoj po svome, moj Gazda, letnji dan do podne.*

Gruja: *Aha. Lepo, lepo. Je l stradao neko?*

Čeda Velja: *Jeste, kako nije.*

Gruja: *Pa daa ... Što da se biju bez veze...*

Čeda Velja: *Pa, jašta. Jedanaestoro, znate... E, baš danas bile sahrane. Znate, lepe sahrane su bile. Baš ovako, da kažem, potresne. Tužne su bile, al su bile, kako da vam kažem, bogate i raskošne. Ali jaaako potresne... Zaplakao, bogami, i junak i kamen.*

Gruja: *E, crni seljaci. Daleko bilo... Malo im što ih Turci istrebljuju na buljuke, nego počeli da se trebe među sobom.* (S1E4)

35 Druzila (Gruji): *Pa meni su Turci najbolje mušterije, znaš?*

36 Srbini prerušen u Turčina koji drži u zarobljeništvu Crnog Gruja: *Šta da radimo, bre, Mihailo... Ti, Huseine. Kako da ga pustimo neobrezanog?* (S2E11)

37 Aga Aganlija: *Aj šuti, aj šuti, matere ti. Slušaj, daću ti krmke, ej. Mislim, realno, šta će meni krmci. Ovaj, al ako me zajebeš.* Gruja: *Ti znaš mene, efendija.* Aga Aganlija: *Znam, zato ti i govorim.* (S1E2)

Ni predstavnici trgovačkih slojeva nisu prikazani u mnogo boljem svjetlu, npr. trgovac Pera iz Zemuna koji je „toliko kvaran” da mu dahije ni blizu ne mogu prići.³⁸ To je Čedin *uja* kojeg je Karađorđe poslao u Stambol da „zajebe” Turke i kod Porte „isposluje neki jako povoljan mir” (S2E5) Ovde spada i korumpirani Mita Skeledžija koji zagorčava život Gruji i paktira s Turcima na uštrb njegovih poslovnih interesa. (S1E8)

Ženski likovi nisu manje karikaturalni. Za Smiljku Karađorđe kaže: *Kakav je to ološ, ni majka joj nije ravna.* (S1E5) Dobrostojeća Dobrila je za dve godine na onaj svet ispratila *četir muža i dva i po tuceta ljubavnika.* U tom smislu je kao „tajno oružje” *efikasnija i od Turaka.* (S2E3) Hajduci uglavnom pate od viška muških hormona,³⁹ ali feminizirani hajduci Stanoje i Stanko opovrgavaju tradicionalnu sliku srpskih junaka koja se istovremeno eksploatiše u seriji:

Hajduk Stanoje: *A kad si ti onog glavonju nabio onim, onim maljem, pa mu letela glavudža 25 metara.*

Hajduk Stanko: *A, nije to ništa. Kad si ti onom oftkario obe noge, u trku, iz jednog poteza, jel si video, ha ha?* (S2E13)

Može se reći da jedna scena na diplomatskom koktelu, kratak razgovor koji vode Zmago i Srebrljubov – svaki na svom „jeziku” – sažima sveukupnu sliku Srba i Turaka u *Crnom Gruji*, kao baš i ne preterano različitih, kulturološki, pa ni etnički.

Zmago: *Tistih tri tisoč Turcev ki so se zbrali kraj Nišo so mi plačali trikrat večo ceno od srpskih siromahi.* (smeh)

Srebrljubov: *A kako to slažet se – opanki i Turki.*

Zmago: *A ne, ne, ne... V turski vojski isto Srbi. Veste?*

Srebrljubov: *Janjičariiii.*

Zmago: *Vsi Srbi! Isto. Njima su opankev prirasli za tabanev.*

Period administracije dahija završava se u petoj epizodi druge sezone serije. Agresivni Kučuk-Alija bombarduje Bećir Agine jedinice „topčetom” koje je montirao na šajku. Aga Aganlija komentariše incident rečima: *Alaha mi, ovaj ovdje* (Kučuk Alija) *jeste da je bilmez, al kad ga zabiberi, svi kijaju u krugu od 120 kilometara.* Mehmed-aga Fočić oštro protestuje protiv ovog bahatog čina skrenuvši pažnju počinioocu da uopšte nije „svjestan istorijskih okolnosti” Dahije ostaju pod opsadom u beogradskoj tvrđavi. Ponestalo im je „kahve” i njihove zalihe obuhvataju *jedno 15 pilića, mršavo telence i jedno 25 kila satarasha.* Ukoliko bi se stanje s njihovim zalihama popravilo, smatra Aganlija, u međuvremenu bi se *blesavi Srbi posvađali i međusobno poklali*, a dahije bi opet mogle da nastave po starom.

Kučuk Alija: *Ja, bolan, predlažem da istrčimo dolje iz grada i sasiječemo tu nevjerničku gamad. Pa ne mogu, ba, oni s nama tako. Oni paše, mi subaše.*

38 Mehmed-aga Fočić: *A kad dođe na red isplata, ima da vidimo ko je kvarniji – mi ili Pera.* (S2E4)

39 Hajduk Radoje: *Ma, da koljemo sve sunečeno, a bule...* [silovanje]. (S1E10)

Aga Aganlija: *Ugursuze jedan... Zar ne vidiš da zadnja tri mjeseca nos ne možemo da promolimo iz tvrđave, a da nam ga Srbi ne posijeku. Zamisli samo kako bi se obradovali kada bi im svi ovako izašli đuture. Pa ne bi od nas ostali ni šiškebabčići.* (S2E4)

Nakon incidenta kod Ostružnice dahije ipak shvataju da je njihov jedini spas bekstvo na skromnoj šajki u Vidin (Bugarska) preko Ade Kale – i zauvek nestaju iz Srbije i serije *Crni Gruja*. Na obali Dunava, prisutni svako iz svojih razloga i interesa, i podeljenih osećanja, ispraćaju ih najpre Zmago, pa Gruja.

Mula Jusuf: *Dotjerali smo cara do duvara.* (S2E4)

Aga Aganlija: *Ode naše blago! A koliko smo se trudili i radili da ga skupimo. Pa ja sam htio da tražim beneficirani radni staž!* (S2E5)

Zmago: *Lep pozdrav in prijatan odmor na Adi Kale!* (S2E5)

Gruja: *Čekaj, bre, Turci, alo, ej! Čekaj, jebo sam vam majku tursku vama.* (S2E5)

Evakuišući se iz Beograda dahije napuštaju svoj krvlju stečeni imetak, pa i „starca Foču od stotinu ljeta”,⁴⁰ (o čijoj daljoj sudbini ne saznajemo ništa). Međutim, stiže ih kazna u liku Grujinog (povremeno sadistički nastrojenog) sluge Boleta, koji okončava njihovo dekadentno upravljanje Srbijom (i život) dekapitacijom.

Gruja: *Bole, pokažider tetku materijal.*

Karađorđe: *Vidim da je tu Alija. De mu je oko? Dobro, nema veze. Mehmed-aga, Jusuf, ali Aganlije nema nigde, Grujo.*

Bole: *Gazda Đoko, dok sam ispiro glave, Aganlijina glava mi ispade i upade u Dunav.*

Gruja: *Uvek me tako iznervira. Ludak. Kad otfikari glavu ovako prinese da popije ono oko i uzbudi se, valjda, budala i ono mu ispadne u vodu.*

Karađorđe (guta knedlu): *Pije oči, a?*

Gruja: *Ma budala, pusti ga, tetak.* (S2E5)

Bole: *Nema ništa lakše od sečenja turskih glava. To vi je mnogo lakše nego pranje velikog veša. Ima tri bitne stvari: jedna, prva bitna stvar je da sekirče bude oštro. Druga bitna stvar je da se dobro centriše i treće i najvažnije, gazda Čedo, mora da se voli, ne mož mehanički.* (S2E5)

Beograd – prestonica „jedne od prvih demokratskih država u ovom delu Evrope”

Druzila (proročica): *Ustaće kuka i motika. Ovde više mesta neće biti Turku. Samo na kocu i konopcu, nigde više. Tako će da bude. Baš tako.* (S1E3)

Karađorđe: *Mi srpski voždovi po difoltu nikad ne lažemo.* (S2E6)

40 Mehmed-aga Fočić: *Da bježimo.* Aga Aganlija: *A babo?* Mula Jusuf: *Babo otišo kod Zefire. Jebo mater, ima sto godina a jos uvijek štekće.* Mehmed-aga Fočić: *Jebo babu, čuvaj glavu. Nek nam je Alah u pomoći.* (S2E5)

Kao što smo videli, u seriji *Crni Gruja* svi likovi – bez obzira na nacionalnu pripadnost i veroispovest, rodni identitet ili fizički izgled – u manjoj ili većoj meri iskazuju dvoličnost i pohlepu koja je glavni pokretač njihovih postupaka. Nacionalno oslobođenje Srbije od vladavine Osmanlija tako u seriji postaje Karađorđev lični projekat osvajanja vlasti i kontrole nad teritorijama s elastičnim granicama. Njegova ključna motivacija su neograničene mogućnosti trgovine s celom Evropom i njene materijalne blagodati.

Gruja: *Valjda se ove blesave Osmanlije više neće vraćati.*

Čeda Velja: *Bogami kako smo ih potprašili na Drlupi, čisto sumnjam.* (S2E1)

Na početku druge sezone, u kojoj iz pozadine pratimo razvoj Prvog srpskog ustanka tj. „teranje Turaka iz Srbije”, od Crnog Gruje saznajemo alternativni ishod bitke na Drlupi, inauguralnog sukoba između ustanika i dahija koje je predvodio Aga Aganlija. (Epizoda S2E1 se zove „Od traća do istine”). Prema Grujinim izvorima bitke nije ni bilo, već se Aganlija *usro od straha i sa celom svitom odćopao nazad u Beograd*. Razlog ćopavosti „turskog zulumčara” je to što ga je Bole *puškom potrefio ... pravo u gležanj* i tako *obogaljio onog ludog Aganliju*. U ovoj fazi ustanka, tj. u prvim nekoliko epizoda sezone, nismo ubeđeni ni u Karađorđeve vojne veštine ni u njegovu motivisanost da stvarno pokrene ustanak. U pretposlednjoj epizodi prve sezone (S1E10), u vreme incidenta s kafom, Karađorđe najavljuje da *klanje s Turcima ostavljamo za proleće, kao što je red, da možemo lepo na miru da se odmetnemo u šumu. A sad kupujemo kafu*. On objašnjava da je *na našu žalost, baš kad smo se spremali da pređemo Drinu i na proleće se dignemo protiv agresora i domaćih izdajnika*, došlo do dizanja u vazduh turskih zaliha kafe. U cilju odmazde dahi-je su skupile sve što je sunećeno, ne bi li se osvetili za štetu koja je počinjena. U takvoj atmosferi turske strahovlade na početku druge sezone Karađorđe pod svojom komandom ima *jedva 23 i po ustanika*. Hajduka Stanoja je slučajno onesposobio Čeda Velja. Crni Gruja dobija neprijatan zadatak da popravi ovu statistiku. Agitujući među srpskim seljaštvom oličenim u nepoverljivom Tiosavu,⁴¹ Gruja konstatuje:

Turci nas gnjave. Nemamo prava i slobode da budemo ono što jesmo, Tiosave, da budemo svi Srbi u jednoj, u svojoj državi... Trebalo bi sve te Turke *****

Štaviše,

Ako sakupimo dovoljno boraca Beograd može biti naš, ej. A tamo ima lepih turskih kućica... Mi dođemo tamo, a te kućice zvrje prazne. E, a onda će svako dobiti nagradicu koju je zaslužio, moj Tiosave. A šta će ti bundica od medveda bez beogradske kućice na najlepšem mestu, a?

41 Gruja: *Ja sam lično pročitao carski verodostojni ferman da Srbi više ništa ne smeju da love, ne smeju ni jednog zeca da ulove, ma kakvi, ne smeju ni svinje po svom dvorištu da vataju... Svi na oružje, pa na Turke! Neće oni nama zabraniti da lovimo naše zečeve. To su, bre, naši, srpski zečevi. Tiosav: *Jebem im familiju tursku, Srbija se umirit ne može ... zečetinom!* (S2E1)*

Nekoliko epizoda kasnije, Crni Gruja – koji se iz svoje snegom zavejane planinske brvnare iz prve sezone već preselio u komforniju zidanu kuću s uređenijom okućnicom – „blizu Paleža, nadomak Beograda”, sanjari o vikendici koju bi stekao *jednog dana kad pobedimo Turke. Mislim, ako pobedimo.* (S2E4) U poslednjoj epizodi serije Vojvoda Mladen (Milovanović), kao istaknuti ustanik i vojni popečitelj, već nastoji da, bez uspeha, impresionira Karađorđevu naložnicu Stamenu novostečenim nekretninama u Beogradu.⁴²

Mladen: *U Biogradu ima jedna soba viška, pa ako bi tela da je napuniš.*

Stamena: *Ma, treba tebe napuniti kocem!* (S2E12)

Prethodno smo već saznali od Karađorđa da njegov imetak u Beogradu obuhvata vinograde, njive i skele koje su u opasnosti od vojnih operacija.

Mladen: *Moji Cerak vinogradi! Bata Đoko, moramo pod hitno nešto da preduzmemo!* (S2E11)

U poslednjoj epizodi umesto da, Karađorđevim rečima, „pomogne da ganjamo Turke”, Mladen je pobeo u Beograd,⁴³ gde se očigledno oseća bolje s novostečenim imetkom koji je uspeo da sačuva. U skladu sa žanrovskim konvencijama sitkoma, gde se glavni i sporedni likovi iz epizode u epizodu pojavljuju u istom ambijentu, najčešće kamernom, što gledalačku pažnju fokusira na dijaloge i psihologiju likova, u prvoj sezoni serije Crni Gruja, Bole i Čeda Velja retko napuštaju Grujin skromni dom. U drugoj sezoni – uporedo s Karađorđevim vojnim i državničkim aktivnostima i Grujinim preseljenjem u udobniju kuću – češće nailazimo na scene snimljene u eksterijeru. Kao što smo videli, Beograd u dijalozima likova postepeno zadobija simbolički značaj novog centra mlade srpske države, ali on je istovremeno i mitski Eldorado, „zlatni” grad na „Divljem Istoku”, koji željno iščekuje svoje nove osvajače i obećava im svetlu budućnost – individualnu i kolektivnu. Beograd u seriji, tako, ostaje simbol i metafora, a ne vizuelna predstava, i jedino odstupanje od ovog koncepta predstavljaju sekvence s bekstvom dahija iz beogradske tvrđave, koje su snimljene na Kalemegdanu, in situ, u eksterijeru i na dnevnom svetlu.

Uzgređne opaske likova u *Crnom Gruji* koje se tiču promene vlasništva nad nekretninama, koje su posledica nasilnog proterivanja muslimanskog stanovništva iz Beograda i međuetničkih odnosa uopšte početkom XIX veka, uzgređno ukazuju na slepu mrlju nacionalističke istoriografije, kao i drugde na Balkanu, a to je prećutkivanje nasilja koje je pratilo etničku, versku, kulturnu i ekonomsku rekonpoziciju urbane strukture Beograda i drugih balkanskih gradova uporedo s promenom vlasti, i fokusiranje na političke aspekte ove transformacije i njene ključne eksponente.

42 O Beogradu tokom Prvog srpskog ustanka videti npr. Norris 2009, 28–35; Milosavljević 1995, 145–149.

43 Hajduk Stanko: *Ti će nama da držiš predavanja kako ćemo mi da koljemo Turke, je li?* Mladen (ministar vojni): *Nemoj taj govor mržnje, mi smo za toleranciju... Ja sam isto nekad bio ajduk.* Hajduk Stanko: *Jeste, i onda su došli Turci.* (S2E13)

Seriya *Crni Gruja* iz svoje izvitoperene perspektive bavi se, međutim, i političkom transformacijom srpskog društva, tj. izgradnjom moderne države po zapadnoevropskom uzoru, takoreći iz pepela kafe koju je digao u vazduh Čeda Velja. Ovaj postepeni proces pratimo od prvih glasina da Karađorđe podiže „kuku i motiku” do njegovih žalbi pred kraj druge sezone na pomanjkanje Turaka protiv kojih bi još mogao da se bori.

Karađorđe: *Pravac Niš. Lopate u ruke i da mi iskopate take šančeve da Turci, Bog da im dušu prosti, kad ih budu videli počnu da se krste, ako uopšte se i usude da krenu na nas. Jel jasno?* (S2E4)

U pismu s ratišta Karađorđe poručuje Hajduku Smiljku (prerušenoj Smiljki): *Meni ovde nije loše. Turke razgonimo na buljuke. Ima da nas pamte narednih dvesta godina.* (S2E7) U ovoj epizodi, rečima Crnog Gruje, Tetak je *otišo da se bije s Turcima, al ovog puta [već] negde tamo daleko.* U razgovorima o Karađorđevim ratnim operacijama koriste se izrazi kao što su „kidanje s Turcima” (S2E7), „kerembečenje Turaka” (S2E7, S2E9), „rokanje” (S2E12), „razjuranje” (S2E13), „klanje”, odnosno „krkanje s Turcima” (S2E7), a pojedine operacije nazivaju se i „izletima”.⁴⁴ Karađorđe je tokom ovih operacija *s vremena na vreme, klao i ubijao te Turke* (S1E9); *sedam dana [se] klao s onim Seldžucima po Bosni* (S1E9); „otoič” ih „sve otero” (S2E11); izmislio *razdeljak sa sekirom, a penicilin još nije izmišljen* (S2E5) itd. U desetoj epizodi druge sezone povodom 64. pobede nad Turcima priređuje se „maskembal za tetkovu slavu”. U istoj epizodi Karađorđe se žali na svoje ruske saveznike, *pravu, rusku vojsku, regularnu i naoružanu do zuba*, koji su odbili da mu pruže pomoć *dok su Turci navaljivali od Niša.* Kako Crni Gruja prenosi diplomati Srebroljubovu, njegov tetak odlučio je da *sâm protera sve Turke iz Srbije* (S2E13)

Gruja: *Jel istina da se u Loznici vode goleme bitke i da je krvi do kolena. Jel istina da će [Turci] da nas ponabijaju na kočeve za cirka dva i po sata?*

Čeda Velja: *Od Loznice krenula tolka turska sila, gazda, tolko Turaka, da nema gde vran gavran da padne... Ima ih, gazda, ima ih, ima ih hiljadu na jednog, ma kaki hiljadu, ima ih sto na jednog... Ovi naši poiskakaše i krenuše – jednog, drugog, trećeg, sve – pa čulo se od Rojkovca do Banjaluke. Rastočiše ih, Gazda, ko vi Eržiku... Eno leže Turci mrtvi po polju kao ljubičice. Ovi naši ih nateruju po livadama i, vako, ređaju na kočeve.* (S2E13)

U jednoj od poslednjih epizoda Karađorđe konstatuje: *Eto, još malo i oslobodih celu Srbiju.* Hajduku Stanoju palo je u zadatak da „svati” gde se mogu naći Turci:

Hajduk Stanoje: *De ja sad da nađem i polovče od Turčina? Ti znaš da bi ja prekopo svaki pedalj ove namučene, napačene Srbije samo da nađem Ture, al nema ni polovčeta, a kamoli celo.* (S2E11)

Hajduk Stanoje: *E, u Srbiji nema Turaka više, lakše se diše.*

Hajduk Stanko: *Jebaćemo više.* (S2E13)

44 Gruja: *Ja sam skoro primio dojavu da su Turci saznali za ovaj Bata Đokin izlet i spremaju se da navale u buljucima.* Hajduk Stanko: *Nanu im sevdalijsku!* (S2E7)

Uporedo s „kidanjem s Turcima” pratimo Karađorđev obračun s političkim oponentima u kojima se koriste strategije koje bismo savremenim rečnikom nazivali „spinovanje”. Jedan od takvih spinova je „aber” o masovnim zločinima nad srpskim miševima od strane Osmanlija u prekodrinskim zemljama.⁴⁵ Kasnije se ispostavlja da je „akcija oslobađanja miševa” čista izmišljotina,⁴⁶ deo Karađorđevog lukavog plana⁴⁷ da eliminiše svoje političke protivnike među viđenijim Srbima. Kao što Karađorđe objašnjava, *od kako su se ovi naši pomamili, kad su videli da mogu protiv Osmanlija, spremni su da se kidaju ako čuju da im je neki Turčin i zumbul zgazio, a kamoli miševe da natačinju na kolac.* Štaviše, zaštita miševa od turskih zuluma postaje metafora za uspostavljanje ljudskih prava i opštu demokratizaciju srpskog društva.

Pošto je opšte poznato da smo mi jedna od prvih demokratskih država u ovom delu Evrope naša je dužnost da se borimo za zaštitu prava svih ugnjetenih i potlačenih bednika. To jeste da je jedna novotarija i cenim da će nam celi svet na tome biti zahvalan. Jednog dana. Neka, strpljivo, strpljivo. (S2E11)

Lažna kampanja spasavanja prekodrinskih miševa od turske strahovlade samo je jedan od Karađorđevih političkih manevara dok *sultan i Marija Tereziya ... imaju neka pametnija posla* (S2E10), u procesu spore i zakasnele evropeizacije *namučene, napačene Srbijice* (S2E11).⁴⁸ U ovoj Srbiji ima malo mesta za one koje je Karađorđe rešio da obezglavi zbog izdaje njegovih ličnih interesa. Njegove metode obračunavanja s protivnicima jednako su „suptilne” kao osmanlijske (*kolac*,⁴⁹ *živo blato, sekira* S2E6), a demokratske prakse obuhvataju *šansu svima onima koji su bili protiv njega da eventualno sami izaberu kolac na koji će [da] se nabodu.* (S2E11) Karađorđevim rečima: *Odma mogu da šaljem kočeve svim onima koji su bili protiv mene.* (S2E11) Zaštitnica ljudskih prava Biserka ima malo uspeha u njegovom političkom „kultivanju”.

Biserka: Nećeš ti više nikoga da proglašavaš izdajnikom kad ti se ćefne i da bez suda i presude natičeš na kolac. Od sad ja o tome odlučujem, jel jasno?

Karađorđe: Marš, more, gaduro! Sikter! I zahvali onim tvojim kobasičarima od preko reke što ti je drob još uvek na mestu. I nemoj još jednom da mi izadeš na oči. Inače ćeš svatiti zašto me se Turci plaše kao crnoga šejtana. (S1E4)⁵⁰

45 Čeda Velja: *Priča se [po pašaluku] to da oni Turci, sa one strane Drine, da su se spremili da potamane sve – nije smešno – da su se spremili da potamane sve srpske miševe, gazda, i oće da ih nabiju na male, ovako, male, malecne, ovako, ovalicne, kočiče.* (S2E11)

46 Karađorđe je „otkazao sukob” i miševe prepustio „njijovoj sudbini”. (S2E11)

47 Bole: *Bogami, kad tetak vako nestane na neko vreme, to mora da znači da smišlja veoma mudar i suftilan plan...* Crni Gruja: *Tetak? Tetak uvek ima plan, al taj plan nikad nije ni mudar ni suftilan. Bogami, poznavajući ga sve ove godine pre mi se čini da će plan da mu bude očigledan i veoma bolan.* (S2E11)

48 *Mali pašaluk, svi se znamo. Ne moš od zla pobeći,* kaže Gruja u S1E2.

49 Karađorđe: *Vas poštene najviše volim ... da nabijam na kolac.* (S2E3)

50 Karađorđe dodatno pojašnjava ovaj sukob oko apsolutne vlasti i uticaja međunarodnih faktora: *Lepo sam joj reko da im piše [Austrijancima] da će ove kabadahije da nas sve satru, ako nam ne pošalju tandžare. Kad ona počela da tupi, te kako se ja ponašam prema ovima,*

Karađorđa od prve epizode u seriji prati i mačo imidž nezasitog ljubavnika, te njegovo pozivanje na kolac često zadobija faličku konotaciju.⁵¹ U jednom momentu lucidnosti Čeda Velja – inače „knez Zvižda Pofaličkog” – konstatuje: „Teška su ova vremena kada težimo da pređemo iz jednog sistema, takoreći robovlasničkog, u drugi, takoreći diktatorski.” (S2E6) Poput seljaka Tiosava, na početku ustanka narod tj. *raja u svih 14 nahija dične Sorabije* (S2E1) deluje prilično indiferentno prema patriotskim ciljevima ustanka i samom Karađorđu.

Gruja: *Zar se nije proneo glas o našoj briljantnoj pobedi na Drlupi, a ? Zar se nije raja oduševila i počela u buljucima da nam prilazi.*

Karađorđe: *Nije.*

Gruja: *Sunce ti, to može da bude problem.* (S2E1)

Gruja (o Karađorđu): *Oće on da oslobađa Srbiju od Turaka. Mogao je da bude sodadžija, kovač, ledadžija.*

Čeda Velja (bez jezika): *On je mnogo uobražen. I ko je od njega tražio da nas on vodi protiv Turaka. Ja mu nisam tražio.* (S2E1)

Njegova primarna motivacija, međutim, ipak je trgovačke prirode.

Gruja: *Lopurda jedna... protero sve Turke sa Save i Dunava. Sad mesto da mi izvozimo ovim Austrijancima i ovim Madžarima našu robu i to na angro, bez carine, mi moramo od njih da uvozimo njihove kobasice, zečetinu i ulje... Ako tako nastavi, ima da bankrotira pre nego što postanemo država.* (S2E4)

Kako se serija bliži kraju, Gruja dolazi do sledećeg zaključka:

Bogami, da me neko pita ko me oslobađao, od čega me oslobađao, zašto me oslobađao i da li je meni mila ta sloboda ne znam ja da l znam šta bi mu reko. (S2E11)

Uvek u senci svog moćnog tetka, Gruja je bolno svestan da će njegovo ime iščeznuti iz istorijskih čitanki:

Karađorđe: *Dobro. Imaću svoj spomenik ispred Narodne biblioteke. Imaću ulicu svoju. Čak će jedno lovište da se zove po meni. Jedino što će se ovi moji naslednici svađati oko imovine. Pa, dobro, nema veze, imaću ... u svakom restoranu će biti šnicla s mojim imenom. Imaću kiselu vodu sa selenom. Eto, svašta će se po meni zvati.* (S1E11)

Gruja: *Po meni se ništa neće zvati.*⁵²

Bole: *La la la la la la la la la la.* (S1E11)

---

kako se ponašam prema onima. Zamisli skotinu! Sad još hoće da osnuje neku družinu koja će da štiti sve one kojima sam ja rešio da kratim glavu zbog izdajstava mojih interesa. Opštih. Opštenarodnih. (S1E4)

51 Karađorđe (svom političkom oponentu Jakovu): *Na mom je mnogo lepše neg na turskem kocu. Mada, kolac mož se preživi.* (S2E2)

52 Osim restorana *Crni Gruja i kamen mudrosti* na adresi Dunavska 13 (Dorćol) koji je otvorio producent serije. (<https://nikolaradosevic99.wixsite.com/crnigruja/o-nama>)

Uz prisustvo specijalnih gostiju iz sveta estrade i sporta – Igor Lazić Niggor kao guslar Đetić Milić, Vlade Divac kao Toza Vampir, Aleksandar Saša Đorđević kao crnogorski konobar, glas Milojka Pantića, itd. – i ove pesme Bijelog dugmeta,⁵³ intertekstualne⁵⁴ reference obuhvataju kako istorijske događaje od globalnog značaja – Francuska revolucija (S1E4)⁵⁵ – tako i događaje iz novije srpske istorije, kao što su NATO bombardovanje⁵⁶ (S1E3) ili otvaranje tržnog centra „Merka(m)tor” u pograničnoj zoni današnjeg Novog Beograda.⁵⁷ *Crni Gruja* se poziva na reklame (Grand kafa),⁵⁸ Džems Bonda,⁵⁹ *Otpisane*⁶⁰ i svakako, *Crnu guju*, svaki put kada neko smisli neki *cunning plan*.⁶¹

Uz ove intertekstualne reference u seriji Karađorđe i drugi likovi u seriji – prevashodno Čeda Velja svojim imenom, ako ne i ponašanjem – aludiraju na protagoniste aktuelne političke scene u Srbiji. Na primer, u jednoj aluziji na političara i ekonomistu Mlađana Dinkića – i njegov muzički sastav Monetarni udar – Karađorđe kaže Bećir Aginoj odaliski: *E, vidiš, Jasmina. S ovim [Gruji-ne pare] ću možda moći da osnujem Nacionalnu štedionicu. Možda oslobodim muzikante od poreza. A možda i sam zasviram nešto. Kad izmisle struju.* (S2E6)

Karađorđeva vizija moderne srpske države svakako obuhvata i fiskalne reforme. Da bi finansirao ustanak – još u prvoj sezoni – on želi da uvede paralelno oporezivanje srpskog stanovništva, pored turskog harača. Za taj posao angažovao je eksperta. *To je moj specijalni savetnik*, kaže Karađorđe. *On je došao iz Jevrope. Tu živi s majkom, inače.* Za teži posao, prikupljanja poreza, angažovao je Gruju. Feminizirani fiskalni ekspert koji za sebe kaže da je *visokokvalifikovan stručan kadar sa sjajnim preporukama* smatra da osnov za poreske olakšice u ovom sistemu treba da imaju samo *oni najugroženiji. U tu kategoriju spadaju isključivo oni koji duguju Turcima više od 25.000 groša ... na osnovu njihovih razreza ... A koji istovremeno imaju petnaestoro ili više dece i to, isto tako, lakše od*

53 „Pristao sam, biću sve što hoće”, LP *Doživjeti stotu*, 1980.

54 Više o intertekstualnosti u formatu popularnog sitkoma videti u Šentevska 2003. O teoriji citatnosti i intertekstualnosti koju je teorija medija preuzela iz teorije književnosti videti: Oraić 1988; Oraić Tolić 1990; Žmegač 1993.

55 Up. Bataković 2005.

56 Gruja o Druzili: *Taman kad počnu svi da zevaju od dosade ona objavi kako će za 196 godina Turci i Švabe – pazi, molim te, Turci i Švabe – zajedno da nam na glavu bacaju užarene lopte iz čeličnih ptica. De nađe, bre, užarene lopte i čelične ptice. Što nije rekla da će da nas gađaju tarabama, zmijama i žabama?* (S1E3)

57 *S jedne strane Turci i Srbi, a s druge Ungari i Austrijanci* (S2E4)

58 Karađorđe (o eksploziji turskih zalih kafe): *Moram da priznam, to je tako lepo zamirisalo, ne samo miris, nego i ukus se neki osećao, miris u vazduhu, jel da?* (S1E10)

59 Bećir Aga: *E, pa, Đorđe, ja učinih što si tražio. Dao sam ti dozvolu za ubijanje.* Karađorđe: *Vala, što jes, jes. Nekako je lakše kada ubijaš s dozvolom. A ubijati se mora.* Bećir Aga: *Slušaj, Đoko. Ti dozvolu imaš. Šta ćeš s njome da radiš mene nije briga.* (S2E5)

60 Karađorđe: *Eno pred kućom čeka dvanaest koljača. Došao i Misirac na ispmoć.* (S1E5)

61 Mula Jusuf: *Kako sjajan plan. Dostojan starca Foče od stotinu ljeta iz mladih dana kad je imao nešto oko sedamdeset i neku.* Mehmed-aga Fočić: *Koga? Mula Jusuf: Starca Foče. Pa, tvog baba. Ovog što spava ovdje, što se maloprije uneredio.* Mehmed-aga Fočić: *Ja, ja. Ma znam.* (S2E4)

kilo i po. Po njegovom mišljenju *ipak, moramo da vodimo jednu prilično aktivnu socijalnu politiku.* Ekspert iz *Jevrope* završava karijeru pod oštricom Boletove sekire, a na Grujine žalbe da *ove srpske golje više nema pas za šta da ujede,* Karađorđe odgovara: *Ovo je tranziciono vreme i svi moramo da podnesemo žrtve. Uostalom, kad proteramo Turke, onda nećemo morati ništa ni da im plaćamo, jel tako? Nego će sve da ide tamo gde treba.* (S1E6)

Prema zvaničnoj istoriji do novembra 1813. Osmansko carstvo povratilo je neprikosnovenu vlast nad Srbijom. Serija *Crni Gruja* završava se Karađorđevim bekstvom u habzburške zemlje. U stvari, Srbi su pobedili Turke, ali Gruja lukavo dezinformiše tetka da se desilo upravo suprotno.⁶² Na kraju sage on susreće Miloša Obrenovića, osnivača konkurentske dinastije koji je dalji Boletov rođak, a Bole i sâm u izvesnom smislu potiče od potomaka čuvene loze sluga Boldrika kojeg je u seriji *Crna guja* igrao ser Toni Robinson (Tony Robinson).

Zaključak

Srbija poznoosmanskog perioda bila je tranziciono društvo koje je dobrim delom XIX veka paralelno usvajalo i redefinisalo i istočnjačke i zapadnjačke političke, ekonomske i kulturne paradigme. Mnoge od njihovih razlika i linija podele još uvek su prisutne u savremenoj balkanskoj kulturi i politici, i kao takve veoma se dobro reflektuju u medijima i popularnoj kulturi. Kostimirani sitkomi poput *Crne guje* i *Crnog Gruje*, uz njihov prenaplašen humor i umetničke slobode, mogu da služe kao platforma za preispitivanje dominantnih narativa i interpretacija nacije, njene istorije, kulture, ekonomije i politike. Ovaj medijski format posebno je zanimljiv za analizu savremenih čitanja i interpretacija istorijskih narativa u javnom domenu – pa i zabluda o njima – izvan rezervata profesionalnih istoričara. U *Crnom Gruji* Srbija je predstavljena kao zaostala pogranična oblast Osmanskog carstva, koja se s velikom mukom bori da pronađe svoje mesto između Istoka i Zapada, bolno svesna da ne pripada ni jednom od ovih geografskih i kulturnih konstrukata. Srbiji su vrednosti prosvetene Evrope jednako neprihvatljive kao baklava sa zeljem, prema Biserkinom receptu. U ovoj kostimiranoj seriji – iza kostima koji denotiraju različitu etničku pripadnost i mesto na društvenoj lestvici u Osmanskom carstvu, ili van njega – kriju se iste ljudske slabosti – najčešće pohlepa i dvoličnost. Drugim rečima, u auto-orientalističkoj vizuri *Crnog Gruje*, Srbi, Turci i „ostali” jednako su udaljeni od civilizacijskih tekovina Evrope i pripadaju istom „Orijentu”. Samim tim, u *Crnom Gruji* otvara se prostor za preispitivanje dominantnih narativa o herojskoj i pobedničkoj mladoj naciji koja se bori za svoje pravo da bude nezavisna od velikih sila i imperijalnog ugnjetavanja. Ovi narativi bili su prisutni u srpskom

62 Prema Grujinom izveštaju, u Deligradu *Turci su pobili sve što je srpsko i sve što ima više od jedne noge.* Gruja: *Bez zajebancije, Turci nadiru sa svih strana.* (S2E13)

društvu u različitim istorijskim periodima i različitim društvenim sistemima, i oni još uvek oblikuju savremeni politički diskurs. Igra s istorijom u sitkomu znači preplitanje prošlosti i sadašnjosti, i korišćenje savremenih ličnosti iz javnog domena kao modela za (karikirani) prikaz likova iz prošlosti. Istovremeno, humor *à la Crni Gruja* može se čitati kao zagovaranje politike identiteta zasnovane na podeli na *nas* i *njih* – Srbe i ostale – za segmente publike koji su već usvojili nacionalističku koncepciju identiteta. U postjugoslovenskom kontekstu, dok se Srbija bori da konstruiše novi identitet nezavisne nacionalne (i nacionalističke) države, napuštanje doktrine bratstva i jedinstva među južnoslovenskim narodima i narodnostima znači da Zmago, Eržebet, Srboljub Krasniqi ili sve Osmanlije u seriji ostaju iza čvrste barijere koja ih razdvaja od *nas*. Premda *Crni Gruja* deluje kao pokušaj kreativne intepretacije srpske nacionalne istorije ova serija na, još uvek, nov i zanimljiv način ukazuje na savremeno čitanje procesa izgradnje nacije u poznoosmanskom periodu, poziciju Beograda u tom procesu i neke segmente urbane istorije Beograda koji zvanična istorija često „gura pod tepih“.

U eri medijske popularne kulture i šire društvene marginalizacije akademskih diskursa, javna slika jedne istorijske epohe prožeta je medijskim predstavama. Slika Prvog srpskog ustanka u svesti masovne publike u Srbiji od kada na televiziji, internetu i mobilnim telefonima kruže prizori i dijalozi iz *Crnog Gruje* ne može biti ista. Da li u slici jedne istorijske epohe koju ima laička publika preovlađuju elementi istorije *wie es eigentlich war* ili onakve kakve je predstavljaju savremeni mediji danas je otvoreno pitanje. Rečima proročice Druzile (S1E3), projekcija za budućnost u domaćem kontekstu mogla bi da glasi: *Srbija slavna, istorija njena biće ovo* (drugo).

Literatura

- Badsey, Stephen. 2001. „Blackadder Goes Forth and the ‘Two Western Fronts’ Debate.” In *The Historian, Television and Television History*, eds. Graham Roberts, Philip M. Taylor, 113–126. Luton: University of Luton Press.
- Bakić-Hayden, Milica. 1998. Reprodukcijski orijentalizam: primer bivše Jugoslavije. *Filozofija i društvo* 14: 101–118.
- Bataković, Dušan T. 2005. A Balkan-Style French Revolution? The 1804 Serbian Uprising in European Perspective. *Balkanica XXXVI*: 113–129.
- Cook, Pam. 1996. *Fashioning the Nation: Costume and Identity in British Cinema*. London: British Film Institute.
- Evans, Arthur. 1877. *Through Bosnia and the Herzegovina on foot during the insurrection*. London: Longmans, Green & Co.
- Georgiev, Plamen K. 2012. *Self-Orientalization in South East Europe*. Berlin and Heidelberg: Springer.
- Gladstone, W. E. 1876. *Bulgarian Horrors and the Question of the East*. New York and London: Lovell, Adam, Wesson and Co.

- Györe, Zoltán. 2006. „Serbian Historiography and the Modern State”. In *Public Power in Europe. Studies in Historical Transformations*, eds. James S. Amelang, Siegfried Beer, 89–108. Pisa: Pisa University Press.
- Higson, Andrew. 1995. *Waving the Flag: Constructing a National Cinema in Britain*. Oxford: Clarendon Press.
- Higson, Endru. 2005. „Nacionalna identitet i mediji”. U *Uvod u studije medija*, ur. Adam Brigs, Pol Kobli, 602–621. Beograd: Clio.
- Hjort, Mette, Scott MacKenzie (eds.) 2000. *Cinema and Nation*. London: Routledge.
- Jezernik, Božidar (ur.) 2010. *Imaginarni Turčin*. Beograd: XX vek.
- Lewis, Katherine J. 2007. „‘Accident My Codlings’: Sitcom, Cinema and the Re-writing of History”. In *Mass Market Medieval. Essays on the Middle Ages in Popular Culture*, ed. David W. Marshall, 113–125. Jefferson, NC: McFarland & Company.
- Mackenzie, Muir G., Irby, Adelina P. 1877. *Travels in the Slavonic Provinces of Turkey-in-Europe*. London: Daldy, Isbiter & Co.
- Meriage, Lawrence P. 1978. The First Serbian Uprising (1804–1813) and the Nineteenth-Century Origins of the Eastern Question. *Slavic Review* 37(3): 421–439.
- Morley, David, Kevin Robins. 1995. *Spaces of Identity: Global Media, Electronic Landscapes and Cultural Boundaries*. London: Routledge.
- Oraić, Dubravka. 1988. „Citatnost – eksplicitna intertekstualnost”. U *Intertekstualnost i intermedijalnost*, ur. Zvonko Maković, Magdalena Medarić, Dubravka Oraić, Pavao Pavličić, 121–156. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Oraić Tolić, Dubravka. 1990. *Teorija citatnosti*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Owen, Roger. 2002. *The Middle East in the World Economy 1800–1914*. London: I B Tauris.
- Pregled događanja u dane jubileja*. 2004. Beograd: Ministarstvo kulture i medija Republike Srbije i Narodna biblioteka Srbije.
- Radosavljević, Nedeljko. 2010. „The Serbian Revolution and the Creation of the Modern State: The Beginning of Geopolitical Changes in the Balkan Peninsula in the 19th Century”. In *Empires and Peninsulas: Southeastern Europe between Karlowitz and the Peace of Adrianople, 1699–1829*, eds. Plamen Mitev, Ivan Parvev, Maria Baramova, Vania Racheva, 171–178. Berlin: LIT Verlag.
- Radušić, Edin. 2015. „Shaping British public opinion about the Bosnian Muslims during the Eastern Crisis 1875–1878”. In *Bosnia and Herzegovina – Common History and Multicultural Atmosphere in the Balkans*, eds. Mahir Aydin and Metin Unver, 176–187. Istanbul: International Balkan Annual Conference.
- Schlesinger, Philip. 1991. *Media, State and Nation: Political Violence and Collective Identities*. London: Sage.
- Sheffield, G. D. 1996. „‘Oh! What a Futile War’: representations of the Western Front in modern British media and popular culture”. In *War, Culture, and the Media: Representations of the Military in 20th Century Britain*, eds. Ian Stewart and Susan L. Carruthers, 54–57. Madison, NJ: Fairleigh Dickinson University Press.
- Šentevska, Irena. 2003. „Intertekstualnost i citatnost u *Simpsonima*”. Seminarski rad. Beograd: Univerzitet umetnosti, Odsek za teoriju umetnosti i medija.
- Šentevska, Irena. 2017. „Crni Gruja and the Turks: the late Ottoman history of Serbia from Blackadder’s perspective”. U *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyu-*

mu (6–8 Ekim 2016), *Cilt II* (zbornik radova s konferencije), ed. Aşkın Koyuncu, 431–443. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi.

Šentevska, Irena. 2018. „Populistički podtekst igranog TV programa – Serija *Nemanjici* – rađanje kraljevine”. U *Mediji, kultura i umetnost u doba populizma*, ur. Mirjana Nikolić, Milena Dragičević Šešić, 343–361. Beograd: Institut za pozorište, film, radio i televiziju.

Žmegač, Viktor, 1993. „Tipovi intertekstualnosti i njihova funkcija”. U *Intertekstualnost i autoreferencijalnost*, ur. Dubravka Oraić Tolić, Viktor Žmegač, 25–45. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Primljeno: 1.10.2019.

Odobreno: 1.12.2019.

Irena Šentevska

Crni Gruja goes to Belgrade: Deosmanization of Serbia in a TV-sitcom

Abstract: This paper adopts a slightly different perspective on the imperial legacies of the Ottomans in Belgrade from the dominant one. It focuses upon collective memory and oblivion of many processes which shaped the modern history of this city. This is a retrospective view on the processes of nation-building in a late-Ottoman periphery from the perspective of media and popular culture studies. I have analyzed the comedy series *Crni Gruja* in order to grasp its particular language of representation and communication of the Serbian national, late-Ottoman, history. Although at first *Crni Gruja* appears as an attempt at re-writing the Serbian national history in the popular post-socialist, and more, importantly post-Yugoslav, imaginary, I argue that it communicates in a fresh and interesting way the contemporary readings of the effects of the nation-building process in the late Ottoman empire, the position of Belgrade in that process and some overlooked segments of the urban history of this city.

Key words: Crni Gruja, sitcom, Belgrade, Ottoman Empire, urban history, media culture